

УДК: 338.43

ОБГРУНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В РОСЛИННИЦТВІ

Артеменко І.С.

Предметом дослідження виступають показники концентрації в рослинництві за напрямком зерновиробництва.

Метою дослідження є обґрунтування й дослідження показників концентрації в рослинництві та визначення впливу їх рівня на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати роботи. Встановлено, що показниками концентрації для галузі зерновиробництва можуть служити: площа посіву зернових, обсяг виробництва продукції даної культури по підприємству (валовий збір) та обсяг витрат на виробництво продукції. З'ясовано, що між даними показниками достатньо тісний зв'язок, водночас, кожен з них має певне самостійне значення. Так, показник валового збору має автономне значення, оскільки він залежить не лише від площі посіву зернових, а й від урожайності. З'ясовано, що визначені показники концентрації істотно впливають на стан галузі зерновиробництва: як правило, із їх зростанням – підвищується урожайність зернових, знижується собівартість, зростає ціна реалізації та прибуток на 1 га посіву.

Висновки. В межах досліджуваної сукупності не виявлено граничного рівня зростання будь-якого показника концентрації. Разом з тим за результатами дослідження для умов досліджуваних підприємств районів, нами виявлено вплив розміру підприємств за показником сільськогосподарського землекористування на ефективність галузі зерновиробництва. Зокрема: найефективнішими є підприємства з розміром сільськогосподарських угідь понад 2 тис. га, для яких характерним є найвищі показники прибутковості галузі зерновиробництва (прибуток рід реалізації, рівень рентабельності).

Ключові слова: концентрація, зерновиробництво, ефективність, сільськогосподарські підприємства.

ОБОСНОВАНИЕ И АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КОНЦЕНТРАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ

Артеменко И.С.

Предметом исследования выступают показатели концентрации в растениеводстве за направлением зернопроизводства.

Целью исследования является обоснование и исследование показателей концентрации в растениеводстве и определения влияния их уровня на эффективность деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Результаты работы. Установлено, что показателями концентрации для отрасли зернопроизводства могут служить: площадь посева зерновых, объем производства продукции данной культуры по предприятию (валовой сбор) и объем расходов, на производство продукции. Выяснено, что между данными показателями достаточно тесная связь, в то же время, каждый из них имеет определено самостоятельное значение. В частности, показатель валового сбора имеет автономное значение, поскольку он зависит не только от площади посева зерновых, но и от урожайности.

Выводы. В пределах исследуемой совокупности не обнаружено предельного уровня роста любого показателя концентрации. Вместе с тем за результатами исследования для условий исследуемых предприятий районов, нами обнаружено влияние размера предприятий за показателем сельскохозяйственного землепользования на эффективность отрасли зернопроизводства. В частности: самыми эффективными являются предприятия с размером сельскохозяйственных угодий свыше 2 тыс. гектара, для которых характерными являются наивысшие показатели прибыльности отрасли зернопроизводства (прибыль от реализации, уровень рентабельности).

Ключевые слова: концентрация, зернопроизводство, эффективность, сельскохозяйственные предприятия.

A GROUND AND ANALYSIS OF INDEXES OF CONCENTRATION OF PRODUCTION IS IN PLANT-GROWER

Artemenko I.S.

Subject of concentration come forward the article of research in a plant-grower after direction of grain production.

A research purpose is a ground and research of indexes of concentration in a plant-grower and determination of influence of their level on efficiency of activity of agricultural enterprises.

Work results. It is set that by the indexes of concentration for industry of зерновиробництва can serve: area of sowing of grain-growing, production of goods of this culture volume on an enterprise (gross collection) and volume of charges on the production of goods. It is found out, that between these indexes close enough connection, at the same time, each of them has an independent value is certain. Yes, the index of gross collection has an autonomous value, as he depends not only on the area of sowing of grain-growing but also from the productivity. It is found out, that the certain indexes of concentration substantially influence

Conclusions. Within the limits of the investigated totality it is not educed maximum level of increase of any index of concentration. At the same time on results research for the terms of the investigated enterprises of districts, we are educe influence of size of

enterprises on the index of agricultural land-tenure on efficiency of industry of grain production. In particular: most effective are enterprises with the size of agricultural lands over 2 thousands and, for that characteristic are the greatest indexes of profitability of industry of grain production

Key words: Concentration, grain production, efficiency, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Концентрація виробництва справляє істотний вплив на його ефективність. З її підвищенням зростають важливіші економічні показники господарської діяльності підприємств за рахунок позитивної дії фактора масштабів виробництва. Досягається економія на постійних витратах, зменшуються питомі капіталовкладення, забезпечується вища маневреність матеріальних ресурсів і завдяки цьому зростає ефективність їх використання, підвищується продуктивність праці і прибутковість виробництва.

Проте підвищення рівня концентрації виробництва справляє позитивний вплив на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. У надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології.

Питання концентрації доцільно досліджувати як в цілому по сільськогосподарському виробництву, так і окремо по рослинництву і тваринництву. Актуальним залишається встановити, настільки процес концентрації притаманний рослинництву і тваринництву, і як він впливає на кінцевий результат діяльності підприємства. Особливо, потребують поглибленого дослідження питання розвитку процесу концентрації виробництва в рослинництві та його впливу на ефективність ведення діяльності підприємств.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам впливу концентрації на ефективність виробництва присвятили свої праці В.Г. Андрійчук [1], П.С. Березівський [2], Х. Бергман [3], М.М. Ільчук [4], С.Г. Колеснев [5], Л.Ю. Мельник [6], В.Я. Месель-Веселяк [7], С.О. Мочерний, П.Т. Саблук [8] та інші науковці.

Окремі науковці стверджують, що концентрація виробництва дає змогу підприємству вживати різних заходів, спрямованих на зростання родючості землі, захист її від водної та вітрової ерозії, впроваджувати прогресивні системи ведення землеробства і тваринництва, енергоощадні технології [9].

І. Яців вважає, що підвищення рівня концентрації виробництва позитивно позначається на ефективності виробництва основних видів продукції. Він наголошує на прямій залежності урожайності сільськогосподарських культур від розміру посівних площ [10]. Великі підприємства завдяки кращим фінансовим можливостям забезпечують значно вищий рівень агротехніки, ніж господарства з площею землекористування в кілька десятків чи сотень гектарів.

Постановка завдання. Метою роботи є обґрунтування й дослідження показників концентрації в рослинництві та визначення впливу їх рівня на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Процес концентрації набуває все більших масштабів. Попередніми дослідженнями встановлено, що процес концентрації в сільському господарстві не є суто українським явищем, а всезагальним, що притаманне не лише Україні, а й іншим країнам, зокрема Росії, Аргентині, Бразилії, Казахстану (великомасштабна концентрація), та країнам ЄС і Північної Америки.

Для аграрних підприємств в цілому надзвичайно важливим показником концентрації є площа сільськогосподарських земель. І це очевидно, оскільки збільшення площі землекористування вимагає збільшення основного і оборотного капіталу, додаткової робочої сили, необхідних для забезпечення виконання технологічних операцій в більших масштабах. Проте спеціалізація сільськогосподарських підприємств на виробництві різних видів сільськогосподарської продукції інколи створює такі умови, коли площа землекористування, як показник концентрації, втрачає свою вагомість, натомість особливу значущість набувають інші показники концентрації.

Так, у вузькоспеціалізованих аграрних підприємствах – птахо- і бройлерних фабриках, тепличних комбінатах, а також у переробних підприємствах абсолютний рівень концентрації виробництва доцільно визначати насамперед за показниками їх потужності і обсягом виробництва продукції і залученням робочої сили.

Скажімо, такі вузькоспеціалізовані підприємства, як наприклад, тепличні комбінати, і нерідко свинокомплекси, що використовуючи відносно невеликі площі землі, все ж виробляють значні обсяги продукції. Відповідно, тут має місце як велика концентрація капіталу, так і великі масштаби виробництва й залучення робочої сили. Тому в разі оцінювання концентрації виробництва в таких підприємствах за показниками з орієнтацією на земельну площу, буде зроблений не правильний висновок щодо її рівня.

В сучасних умовах виробнича діяльність має здійснюватися шляхом концентрації виробництва, яка зумовлена науково-технічним прогресом і впровадженням його досягнень у виробництво. Це дозволить товаровиробникам формувати більші партії продукції, що у свою чергу вплине на підвищення закупівельної ціни та дасть можливість поліпшити якість продукції через автоматизацію виробництва.

Підвищення рівня концентрації виробництва справляє позитивний вплив на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. У надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології.

Рівень концентрації виробництва доцільно визначити не лише в цілому по підприємству, а й для окремих галузей сільськогосподарського виробництва. Так, у рослинництві для цієї мети можуть бути використані такі два показники: площа посіву культури та обсяг виробництва продукції даної культури по підприємству. Допоміжний показник – питома вага культури в загальній посівній площі підприємства. Між показниками площа посіву і валовий збір існує до певної міри тісний зв'язок, адже валовий збір на підприємстві, з одного боку, залежить від площі посіву зернових, а з іншого – від їх урожайності. Тобто, мається на увазі, що один і той же обсяг валового збору можна отримати за різної посівної площі на підприємстві, за умови не однакової їх урожайності.

Дія фактора концентрації виробництва, разом із іншими чинниками інтенсифікації, спрямована на підвищення прибутковості реалізації сільськогосподарської продукції та покращення конкурентоспроможності аграрних підприємств на ринку. За останнє десятиліття в аграрних підприємствах відбулися відчутні зміни в галузевій структурі виробництва. Домінуючу роль стало відігравати рослинництво. Не торкаючись питання доцільності та ефективності таких галузевих зрушень, зазначимо, що за будь-яких змін є нагальна потреба в дослідженні концентрації виробництва в окремих рослинницьких галузях з метою виявлення її впливу на ефективність таких галузей і підприємств в цілому.

Сферою нашого дослідження взята галузь зерновиробництва, що є основною або однією з основних галузей для більшості аграрних підприємств України.

В 2013 році в Україні загалом було вироблено 63,1 млн. тонн зернових і зернобобових культур, що на 16,8 млн. тонн або 36,4% більше, ніж попереднього року. Відповідно частка агрохолдингів в національному виробництві зменшилась на 0,4 пункти до 30,2%, незважаючи на 3-відсоткове збільшення посівних площ під даними культурами. Інші суб'єкти господарювання збільшили валовий збір ще суттєвіше - на 37,1%.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ

Розглядаючи концентрацію виробництва зерна пшениці в Україні, варто дослідити тенденцію зміни посівних площ за останні роки, окремо в агрохолдингах, та в інших формах господарювання. З'ясовано, що у 2013 р. посівні площі в агрохолдингах залишилися майже на рівні минулого року – 2,21 проти 2,22 млн. га у 2012 році. Валове виробництво зерна склало 5,0 млн. т (+17% до 2012р.) або 22,4% від загального виробництва в Україні.

Середня урожайність пшениці в агрохолдингах становила 41,8 ц/га, кукурудзи - 78,2 ц/га та ячменю - 30,6 ц/га, що відповідно на 23%, 22% та 31% вище за середні показники по Україні по цих культурах. Порівняно з 2012р. урожайність зернових збільшилася на 18,1%. Середня урожайність пшениці у державних підприємств становила 32,6 ц/га, а в домашніх господарствах – 31,0 ц/га [11].

Оскільки основним показником концентрації є земельна площа сільськогосподарських підприємств, то розглянемо тенденцію зміни розподілу діючих таких підприємств за розміром зібраної площі зернових та зернобобових культур (таблиця 1).

Наведені дані таблиці демонструють розподіл сільськогосподарських підприємств за розміром зібраної площі зернових та зернобобових в Україні у 2012 році. Дані таблиці засвідчують, що із збільшенням концентрації виробництва за показником площі посіву за всі три роки - урожайність зростає не залежно від розміру посівних площ. Скажімо, якщо урожайність у групі з площею 50,01-100,0 га сільськогосподарських угідь збільшилась на 10,1 ц/га, то в групі більше 3 тис. га урожайність збільшилась на 20,5 ц/га.

Таблиця 1. Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром зібраної площі зернових та зернобобових культур, 2010-2013 рр.

	Кількість підприємств			Валовий збір, тис. т			Урожайність, ц/га		
	2010	2012	2013	2010	2012	2013	2010	2012	2013
Підприємства – всього, з них з площею, га	38218	35602	37200	29779,3	36075,0	49659,0	27,6	33,4	43,0
до 50,0	21490	19390	20392	652,6	622,8	925,3	16,2	16,7	23,0
50,01-100,0	3595	3583	3765	466,4	538,3	764,8	17,7	20,5	27,8
100,01-500,0	4290	4081	4237	1350,6	1491,7	2098,7	19,1	22,4	30,9
250,01 – 500,0	2861	2781	2873	2293	2546,1	3499,0	22,1	25,2	33,7
500,01-1000,0	2957	2702	2788	5372,6	5838,6	7887,7	25,3	30,1	39,2
1000,01-2000,0	2038	1995	2060	8092,6	9154,8	12262,3	28,5	33,1	42,5
2000,01-3000,0	584	604	629	4417,0	5221,0	6791,1	31,3	36,2	44,8
Більше 3000,1	403	466	556	7134,5	10661,7	15430,1	35,8	45,7	56,3

Джерело: Сільське господарство України 2010, 2012-2013 роки/ Стат. зб.-К., 2010 р., 2012-2013 рр.

Варто відмітити, що зростає кількість підприємств які мають найбільші площі посіву, понад 2 тис. га землі і досягають найвищих показників урожайності. Наприклад, збільшення кількості підприємств з площею посіву понад 2 тис. га у 2013 році склало 7,7 % порівняно із 2010 роком, а от з площею понад 3 тис. га – на 15,6 % відповідно. Разом із збільшенням розмірів посівних площ урожайність та валовий збір зернових зростає, що підтверджує дію фактора концентрації.

Оскільки, як уже зазначалося, одним із основних показників, що відображають концентрацію виробництва в рослинництві, є обсяг виробництва продукції, а саме валовий збір, розглянемо, яка закономірність спостерігається при групуванні сільськогосподарських підприємств за цим показником (таблиця 2).

Таблиця 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва зернових та зернобобових культур у 2010-2013 роках

	Кількість підприємств			Зібрана площа, тис. га			Урожайність, ц/га		
	2010	2012	2013	2010	2012	2013	2010	2012	2013
Підприємства – всього, з них з валовим збором, т	38218	35602	37200	10778	10793,6	11544,3	27,6	33,4	43,0
до 5,0	3752	3557	2297	13,1	22,2	9,8	7,1	4,4	6,8
5,1-10,0	3222	3194	2643	26,6	34,4	19,8	9,2	7,1	10,3
10,1-20,0	4143	3784	3559	60,1	64,9	44,6	10,4	8,7	12,0
20,1-50,0	6701	5698	5895	182,6	166,3	131,7	12,3	11,3	15,1
50,1-100,0	8070	7177	8532	548,2	517,1	439,0	15,1	14,5	20,4
200,1 – 500,0	3759	3568	3977	729,2	676,3	540,0	16,8	17,0	23,7
500,1-1000,0	2414	2304	2597	933,6	813,9	703,6	18,6	20,2	26,6
1000,1-2000,0	2285	2170	2347	1497,7	1371,6	1115,6	22,0	22,7	30,4
2000,1-5000,0	2540	2385	2831	2967,1	2544,6	2555,0	27,3	30,0	35,8
Більше 5000,1	1332	1765	2522	3819,8	4582,3	5985,1	37,4	47,0	54,8

Джерело: Сільське господарство України 2010, 2012-2013 роки/ Стат. зб.-К., 2010 р., 2012-2013 рр.

Аналіз даних таблиці 2 показує, що спостерігається рельєфна тенденція зростання кількості підприємств із збільшенням обсягів виробництва, а саме від 500 і більше тонн. В групі підприємств з валовим збором від 5 до 50 т спостерігається зменшення кількості підприємств у всі досліджувані роки, водночас із валовим збором від 50 т і більше спостерігається зростання підприємств в динаміці. Із збільшенням валових зборів зростає за всі роки і посівна площа по підприємствах, а саме головне, що із зростанням фактора концентрації зростає також урожайність зернових культур. У таблиці спостерігається зростання урожайності в розрізі майже всіх груп в динаміці, що засвідчує дію фактора технології виробництва й вирощування культур, покращення організації виробництва, поліпшення удобрення і т.д.

Дослідивши загальні тенденції, щодо концентрації виробництва зернових в Україні, розглянемо сукупність підприємств на прикладі окремих районів Київської області, а саме закономірності щодо концентрації в рослинництві.

За поглибленого дослідження концентрації виробництва в рослинництві постає питання: наскільки і як саме пов'язана концентрація рослинницької галузі із розмірами аграрних підприємств за площею землекористування. Така постановка питання є логічною, бо за однакових інших умов площа посіву певної культури, як один з основних показників концентрації в рослинництві, залежить безпосередньо від площі землекористування підприємства.

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами сільськогосподарських угідь показало, що зі збільшенням земельної площі підприємств підвищується ефективність виробництва (таблиця 3).

Таблиця 3. Вплив розміру площі сільськогосподарських угідь на ефективність виробництва зернових та зернобобових культур в Київській області, 2013 р.

Показник	Групи підприємств за розміром сільськогосподарських угідь, га			В середньому по групах
	II – до 1000	II – 1000-2000	III – понад 2000	
Кількість підприємств, одиниць	44	36	34	114
Середня площа с. г угідь на одне підприємство, га	602	1490	3024	1705
Чисельність працівників на 100 га. с. г угідь, осіб	31	29	30	30
Урожайність зернових, ц/га	54,6	60,4	62,6	59,2
Площа посіву зернових, га	313	688	1435	812
Виробництво зернових на 100 га. ріллі, ц	5456	6037	6256	5917
Прибуток від реалізації зернових, тис. грн.	115	459	1061	545
Прибуток на 1 га посіву, грн./га	191,0	308,1	350,6	319,6
Рівень рентабельності виробництва зернових, %	8,7	13,0	13,2	11,7

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних підприємств Київської області

Результати здійсненого групування підприємств дозволяють стверджувати, що із зростанням земельних площ підприємства підвищуються всі показники ефективності: урожайність у третій групі порівняно з першою збільшилась на 14,7% (або на 8 ц/га), прибуток на 1 га збільшився на 946 тис. грн., й рентабельність відповідно на 4,5п.п. За результатами групування встановлено, що найбільш ефективними для досліджуваного регіону є підприємства з розмірами сільськогосподарських угідь понад 2 тис. га. У таких господарствах урожайність сільськогосподарських культур, площа посіву зернових та прибутки значно вищі, ніж у господарствах менших розмірів.

За результатами кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що між валовим збором та посівною площею існує достатньо тісний взаємозв'язок, який складає 0,83% (Рис 1). Результати проведеного аналізу показують, що валовий збір в середньому по підприємствах зростає на 6,2 ц.

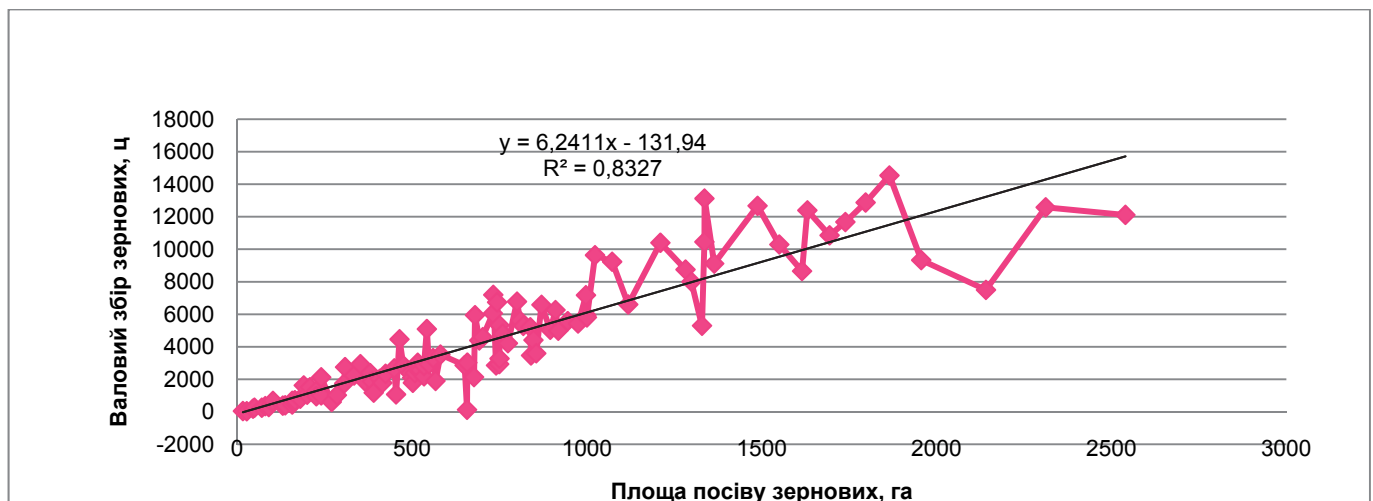

Рисунок 1. Динаміка зміни валового збору зернових із зміною посівних площ під зернові

На наш погляд, важливим показником концентрації в рослинництві можна вважати обсяг витрат на виробництво продукції, який репрезентує собою виробничо-спожиті ресурси даною галуззю. Їх величина на одиницю земельної площі характеризує ступінь зосередження ресурсів, який безпосередньо справляє вплив на результативну складову рослинницької галузі. Здійснивши групування за даним показником, виявлено, що із його збільшенням зростає урожайність по усіх групах (наприклад, у третій групі порівняно з першою урожайність збільшилась на 10,5 ц./га), збільшується на 120,8 тис. ц виробництво продукції на 1 га посіву зернових і відповідно площа посіву зернових. При цьому, розглядаючи залежність витрат на виробництво зернових та урожайності, спостерігається низький ступінь, на рівні $r=0,14$.

Таблиця 4. Залежність обсягу витрат на виробництво зернобобових культур із показниками концентрації в Київській області, 2013 р.

	Група підприємств за обсягом витрат на виробництво продукції зернових, тис. грн.				У середньому
	До-3000	3000-6000	6000-9000	Понад 9000	
Кількість підприємств у групі	55	26	12	21	114
Витрати на виробництво зернових всього, тис. грн.	2512,3	4636	7188,4	18572	8227,2
Площа посіву зернових, га	476,82	788,25	1103,2	2204,8	1143,3
Виробництво продукції на, тис. ц	26,9	48,4	72,8	147,7	74
Урожайність, ц/га	56,5	61,4	66,0	67,0	62,7
Витрати на 1 га посівів, грн.	5268,9	5881,4	6516,2	8423,5	6522,5

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних підприємств окремих районів Київської області¹

¹Богуславський, Мирівський, Кагарлицький, Білоцерківський, Рокитнянський, Таращанський райони.

Висновки. Отже, показниками концентрації для галузі зерновиробництва можуть служити: площа посіву зернових, обсяг виробництва продукції даної культури по підприємству (валовий збір) та обсяг витрат на виробництво продукції. З'ясовано, що між даними показниками достатньо тісний зв'язок, водночас, кожен з них має певне самостійне значення. Так, показник валового збору має автономне значення, оскільки він залежить не лише від площі посіву зернових, а й від урожайності. З'ясовано, що визначені показники концентрації істотно впливають на стан галузі зерновиробництва: як правило, із їх зростанням – підвищується урожайність зернових, знижується собівартість, зростає ціна реалізації та прибуток на 1 га посіву.

В межах досліджуваної сукупності не виявлено граничного рівня зростання будь-якого показника концентрації. Разом з тим за результатами дослідження для умов досліджуваних підприємств районів, нами виявлено вплив розміру підприємств за показником сільськогосподарського землекористування на ефективність галузі зерновиробництва. Зокрема: найефективнішими є підприємства з розміром сільськогосподарських угідь понад 2 тис. га, для яких характерним є найвищі показники прибутковості галузі зерновиробництва (прибуток рід реалізації, рівень рентабельності).

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г.Андрійчук // Економіка АПК. –2009.–№2. –С. 3-9
2. Березівський П.С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінки, проблеми, прогнози / П.С. Березівський // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 15-20.
3. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве: пер. с нем. / Х. Бергман. – М.: Прогресс, 1969. – 50 с.
4. Ільчук М.М. Ефективність функціонування молоко продуктового під комплексу України: моногр. / М.М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 310с.
5. Колеснев С.Г. Специализация и размеры сельскохозяйственных предприятий / С.Г. Колеснев. – М.: Колос, 1963. – 480 с.
6. Мельник Л.Ю. Концентрація виробництва в сільському господарстві: тенденції і перспективи / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 11-16
7. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13-20.
8. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С.3–12.
9. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств: підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик.- К: Знання, 2010. – 463с.
10. Яців І. Концентрація виробництва у сільськогосподарських підприємствах як чинник формування в них конкурентних переваг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2010_1-2/files/10yaicaf.pdf
11. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www.agrisurvey.com.ua>

References

1. Andriichuk V.H. Overconcentration of agro-industrial production and land resources and its outcomes // The economy of agro-industrial complex. 2009. №2. P. 3-9.
2. Berezovsky P. S. Revival in the field of animal husbandry farms Lviv Oblast valuation issues forecasts // The economy of agro-industrial complex. 2010. №2. P. 15-20.
3. Bergman X. Razdelenye labor and specialization in the agricultural sector: Lane. s Nam. M. : Progress, 1969. p. 50.
4. Il'chuk M. M. Effectiveness of milk in the grocery industry of Ukraine: monograms K. : Nichlava, 2004. P. 310.
5. Kolesnev S.G. Specialization and Dimensions selskohozyaystvennyh enterprises M. : Kolos, 1963. p. 480.
6. Miller L., Makarenko P.M. The concentration of production in agriculture: trends and prospects // The economy of agro-industrial complex. 2002. №2. P. 11-16.
7. Mesel-Veselyak V.Y. Optimal farm size groups of industrial type in Ukraine // The economy of agro-industrial complex. 2008. №3. P. 13-20.
8. Sabluk P.T., Kropyvko M.F. Clustering as a mechanism to increase competitiveness and social focus ahrarnoyiekonomiky // The economy of agro-industrial complex. 2010. №10. P. 3–12.
9. Horbonos F.W., Cherevko G.V., Pavlenchuk N.M. Business Economics : Textbook. K : Knowledge, 2010. P.463.
10. Yatsiv I. The concentration of production in farms as a factor in forming their competitive advantage. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2010_1-2/files/10yaicaf.pdf
11. Electronic resource. <http://www.agrisurvey.com.ua>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Артемко Ірина Сергіївна, аспірант кафедри економіки агропромислових формувань
Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03057 м. Київ, вул. Желябова 4, кім 552
e-mail: Artemenkoi@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Артемко Ирина Сергеевна, аспирант кафедры экономики агропромышленных формирований
Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана».
03057 м. Киев, ул. Желябова 4, кім. 552.
e-mail: Artemenkoi@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Artemenko Iryna Sergiivna, Postgraduate Student, Department of Economics The assistant agroindustrial formations
Kyiv National Economic University Vadym Hetman
03057. Kiev, Street Zhelyabova 4, fl. 552.
e-mail: Artemenkoi@meta.ua